

WAAROM ABT RAFAËL DE MERCATEL GRAAG IN BRUGGE VERBLEEF

Deel 2

Marc Hanson

Abt van de Sint-Baafsabdij in Gent vanaf 1478

Rafaël de Mercatel werd in 1478 abt van de Gentse Sint-Baafsabdij in een voor de Bourgondische dynastie zeer moeilijke periode. Na het onverwachte overlijden van Karel de Stoute in de slag bij Nancy (5 januari 1477), profiteerden Frankrijk, Luik en Gelre snel van het politieke vacuüm. Tal van steden als Brugge en Gent kwamen in opstand tegen het machtsmisbruik van bestuurders en ambtenaren. Maria van Bourgondië, die op 19 augustus 1477 huwde met de 18-jarige Maximiliaan van Oostenrijk, moest grote toegevingen doen, waardoor centraliserende tendensen weer werden afgeremd of teruggeschroefd. (1) In 1997 schreef Paul Trio: “Of ook de benoeming in 1478 van Raphaël de Mercatel, ..., met invloed van de landsheer gebeurd is, weten we niet. De stilaan gegroeide traditie van vorstelijke inmenging en de afkomst van Mercatel doen geloven van wel.” (2) Dit geloof van wel wordt danig versterkt wanneer we enkele feiten rond zijn benoeming op een rijtje zetten.

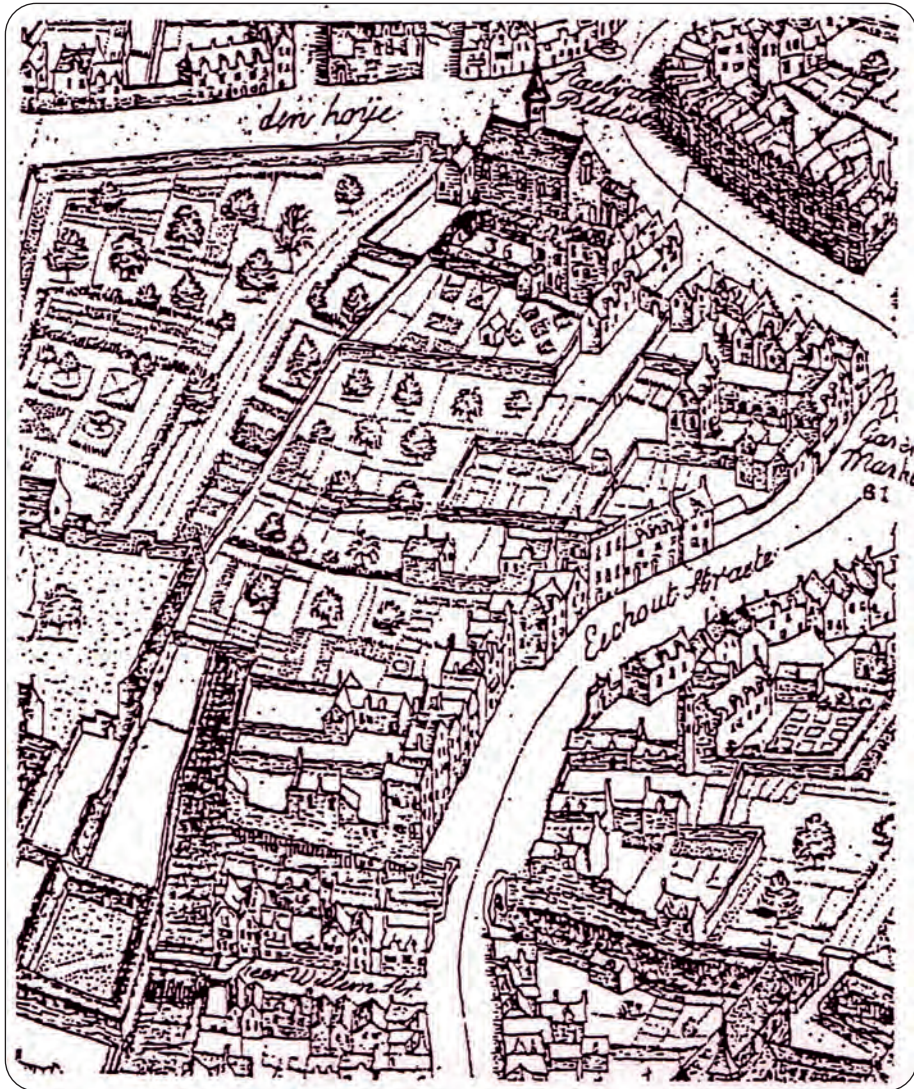
In het voorjaar van 1478 nam Rafaël zelf ontslag als abt van Oudenburg. Dit was zeker niet gebruikelijk, want hij was nog maar veertig jaar oud. Meestal bleven abten tot aan hun dood op post of ze traden enkel af bij ernstige verzwakking of ziekte. Jan van Sycleer, de voorganger van Mercatel in de Sint-Baafsabdij, nam op 6 april 1478 eveneens ontslag. Net als zijn opvolger was hij een universitair geschoolde theoloog uit een belangrijke en gegoede Gentse familie met joodse wortels. Beide abten kenden elkaar wellicht al geruime tijd. Op 10 februari 1478 hadden ze bij de Brugse bankier Lazarus Lommellini 1250 pond grote ontleend met hun respectieve abdijen als waarborg. Deze bekende bankier was een telg uit een belangrijke Genuese familie van handelaars, bankiers en verzekeraars. De dag zelf van het ontslag van Van Sycleer

benoemde paus Sixtus IV Mercatel als abt van Sint-Baafs. Hij legde onmiddellijk de eed af in handen van de pauselijke legaat. En eveneens op die dag bracht de paus in diverse bullen de monniken en leenmannen van Sint-Baafs, de bisschop van Doornik en de graaf van Vlaanderen Maximiliaan op de hoogte van Mercatels benoeming. Al op 23 april 1478 meldden de schatbewaarders van de Apostolische Kamer dat de voor zijn benoeming verschuldigde som aan de paus al was betaald. Deze betaling werd geregeld door dezelfde Lommelini en vennoten. Op 18 mei werd de nieuwe abt plechtig geïnstalleerd aan het hoofd van Sint-Baafs. Op 14 juli 1479 kende abt de Mercatel namens zijn abdij een lening van 1200 pond grote toe aan de aartshertogen Maximiliaan van Oostenrijk en Maria van Bourgondië. Als beloning hiervoor plaatsten de vorsten de abdij onder hun bescherming. Ze verboden voortaan de kazernering van hertogelijke troepen in de abdijgebouwen. (3) De hele benoemingsprocedure werd dus heel snel afgewerkt. Het is alsof Mercatel vreesde dat de onzekere politieke situatie alsnog stokken in de wielen zou kunnen steken.

Als abt van een grotere en rijkere abdij had Mercatel nu veel ruimere financiële middelen tot zijn beschikking. Uiteraard verhoogden ook zijn persoonlijke inkomsten. Hij zou die in ruime mate gebruiken als bouwheer en bibliomaan. Maar zijn abdij lag nu wel ca. vijftig km van Brugge verwijderd, dus ongeveer een dagreis te paard. Toen de abt ouder werd en met paard en wagen reisde, werd dit zelfs in normale omstandigheden een lange en vermoeiende dag. Daarom verbleef hij zeker vanaf ca. 1500 dikwijls voor langere tijd in zijn geboortestad. Gelukkig liep er van Gent naar Brugge een redelijke weg via Lovendegem, Ursel, Knesselare, Oedelem en Assebroek. Deze weg zou zijn oorsprong vinden in de oude handelsroute van Keulen via Brussel naar Brugge. De abdij lag dicht bij de Brabantdam, een stukje van de route die het Gentse centrum doorkruiste over Leie (Grasbrug) en Schelde (Braembrug). (4)

Opnieuw een stadswoning ter beschikking

Had Mercatel zijn Baafse voorganger ooit gewezen op de opportuniteiten van een pied à terre voor de abdij in Brugge? Hoe het ook zij, Jan van Sycleer was nog maar pas abt geworden van de Sint-Baafsabdij of hij vertoefde al in de Zwinstad om naar een *refugium* uit te kijken. In 1470 kocht zijn abdij een huis met erf, genaamd 'ten Vanekine' of 'van den Drapele' bij de 'Nazaretteplaats', genoemd naar het klooster van Nazareth voor arme pelgrims. Nu is dat de buurt van de Garenmarkt en Eekhoutstraat, genoemd naar de eerder genoemde Eekhoutabdij. Het (aangepaste/uitgebreide?) huis deed van dan af dienst als refugehuis van de abdij. (5) Het lag vlakbij de nog bewaarde Gentpoort,

Afb. 1. De Corbiebuurt in de zestiende eeuw (detail uit een nagetekende versie van het gezicht op Brugge door Marcus Gerards, 1562). In het zuidgedeelte (hier bovenaan): de kapel met klokkentorentje van het klooster van de staelijzerbroeders (franciskaanse derde-ordelingen).

Rechts daarvan op de tekening: het 'Hof van Sint-Baafs', refugium van de Gentse Sint-Baafsabdij. Er naast het 'Steege van Corbie' met boogpoort. Overgenomen uit D'Hooghe, 1996, p. 20.

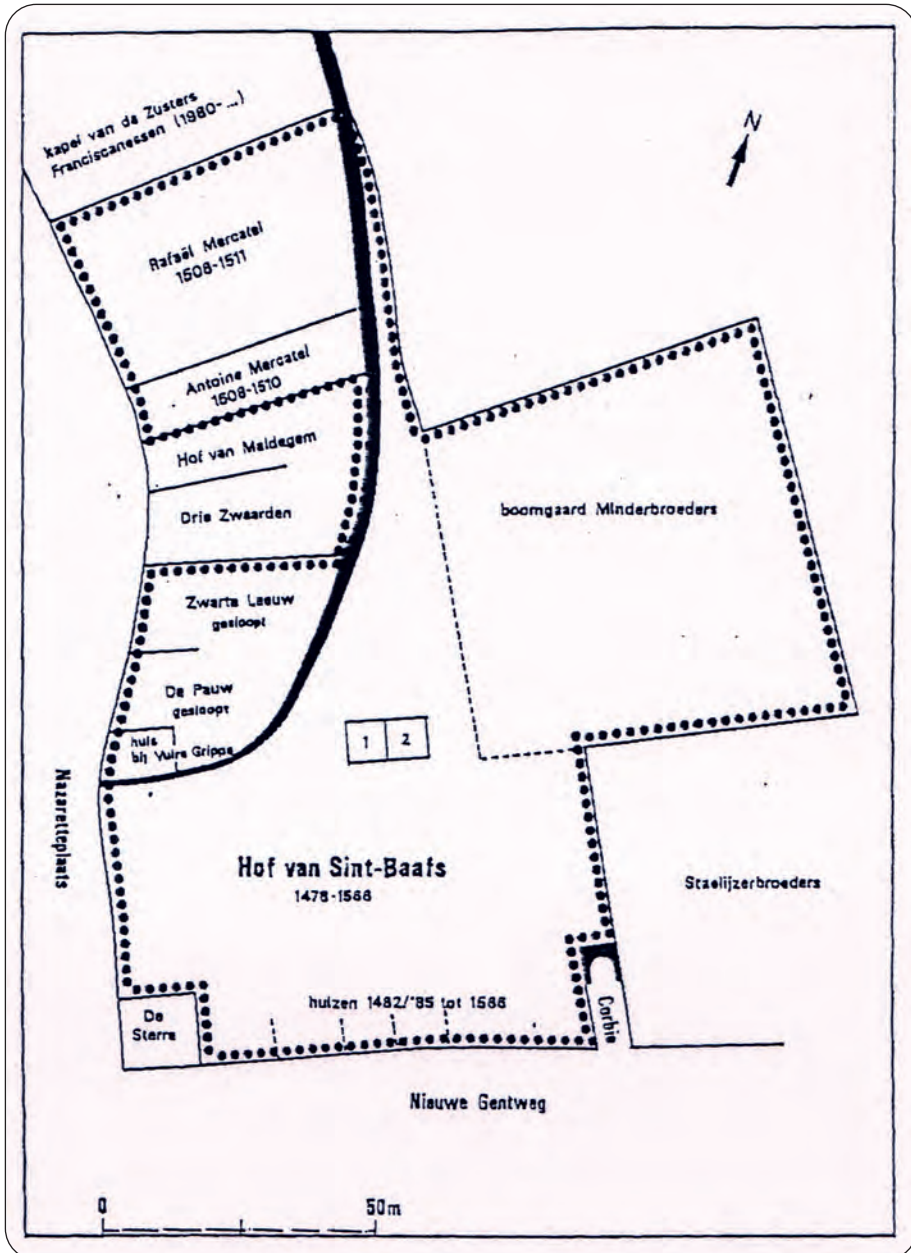
gebouwd in 1361-1363 en herbouwd in 1401-1406. Daar begon de weg die naar Gent voerde. (6) Toen Mercatel in 1478 abt werd van Sint-Baafs, bezat de abdij dus een bescheiden refugehuis op een gunstige plek in de stad.

De nieuwe abt van Sint-Baafs maakte van dit modeste refugehuis een volwaardige stedelijke abtswoning. Het blijft onduidelijk of die omvorming uitsluitend op zijn kosten gebeurde of dat ook zijn abdij in de kosten bijdroeg. Al in 1478 kocht hij in eigen naam met toelating van de stad Brugge en tegen betaling van een erfelijke cijns, het naast het Hof van Sint-Baafs liggende steegje van Corbie (afb. 1). Dat werd niet gebruikt voor doorgaand verkeer en had een slechte naam door de prostitutie die er bedreven werd. Zo verdween in 1479 een deel van de steeg, terwijl het resterende deel diende als toegang tot het Hof. Dat deel werd in 1480 voorzien van een boogpoort over het opgeheven straatje. In datzelfde jaar verwierf de abt een vroegere boomgaard van de minderbroeders in cijns. Nadat de rijke geldschieters, onder andere Lombarden, er verdwenen waren, kocht hij in de periode 1482-1486 de huizen langs de Nieuwe Gentweg. Ze werden verhuurd, terwijl de tuinen ervan bij de abtstuin werden gevoegd. Deze lust- en kruidentuin was via open (nu dichtgemetselde) galerijen (renaissance-invloed) bereikbaar vanuit het Hof. Het Italiaans aandoende binnenplein van het nog bestaande Hof Bladelin uit de vijftiende eeuw in de Brugse Naaldenstraat is waarschijnlijk het vroegste voorbeeld van renaissance-architectuur in België. Tussen 1485 en 1507 kocht de abt ook nog het Hof van Maldegem en enkele onbebouwde percelen, zodat hij heer en meester was in het westelijk deel van de Corbiebuurt. (7)

Ook Johannes Crabbe liet het refugehuis van de Duinenabdij in de Snaggaardstraat, het Duinenhof, grondig verbouwen tot een prestigieuze residentie. De 15de-eeuwse prelaten in het Bourgondische Brugge wedijverden bij de (her)bouw van hun refugehuizen niet uitsluitend met elkaar, maar ook met de Brugse elite. Het Prinsenhof van de Bourgondische hertogen stond hierbij, zoals dat ook in Gent het geval was, model. Vanuit zijn luxueuze prelaatswoning nam abt Crabbe, net als Mercatel, in Brugge deel aan het leven van de sociaal-culturele elite. (8)

Het Hof van Sint-Baafs: ideale verblijfplaats voor Mercatel

In zijn ‘prinselijk verblijf’ in Brugge kon de Baafse abt soms dagen, weken en zelfs langer in de buurt van zijn familie vertoeven. Breidde hij ook zelf de familie uit? In bepaalde aankoopakten is er sprake van meester Antoine de Mercatellis (+ 1526), die meester in de beide rechten was. Er zijn voldoende aanwijzingen dat het hier de zoon van de abt betreft. In sommige akten is er ook

Afb. 2. Schets van de bezittingen van de Sint-Baafsabdij op de Garenmarkt en aan de Nieuwe Gentweg te Brugge ca. 1500. De muur van het minderbroederklooster wordt weergegeven door een dikke zwarte streep. De Nazaretteplaats is nu de Garenmarkt. Onderaan, langs de Nieuwe Gentweg, het door Mercatel aangekochte steegje van Corbie met de gelijknamige boogpoort uit 1480 er overheen. Overgenomen uit D'Hooghe, 1996, p. 25.

sprake van meester Raphaël de Mercatellis, gehuwd met jonkvrouw Clare, en in 1508 eigenaar van een groot huis aan de overzijde van de Garenmarkt (afb. 2). Meester Raphaël verkocht dit huis aan de Sint-Baafsabdij van Gent, mits behoud van het vruchtgebruik tot aan zijn dood. Deze verkoop vond plaats twee maanden vóór het overlijden van Rafaël (3 augustus 1508), de gewezen abt. Meester Antoine verkocht het huis ten zuiden ervan eveneens aan de Sint-Baafsabdij met behoud van het vruchtgebruik tot aan zijn dood. Dit gebeurde een maand na het overlijden van de ondertussen afgetreden abt. Die had er ook nog voor gezorgd dat zijn zoon in 1505 een kanunnikenprebende verwierf in de Onze-Lieve-Vrouwekerk te Brugge. (9)

Uit het vorige blijkt overduidelijk dat abt de Mercatel zeer vertrouwd was met zijn geboortestad en zeker met de buurt waar hij zijn 'optrekje' had. Daar kon hij als raadsheer van de Bourgondische machthebbers en als abt van een belangrijke abdij zijn hoge gasten op een waardige en discrete manier ontvangen. Het valt niet uit te sluiten dat er ook (edele) vrouwen over de vloer kwamen. Hij had er een uitgebreid netwerk in kringen van de stadsmagistraat, adellijke (Italiaanse) families, reguliere en seculiere geestelijken en natuurlijk de Bourgondische machthebbers. Vóór 1497 wist hij een kanunnikenprebende in de belangrijke Onze-Lieve-Vrouwekerk in de wacht te slepen. In de schaduw van die kerk woonden invloedrijke topfiguren als Jan de Baenst en Lodewijk van Gruuthuse. Diens herenhuis is nu een bekend Brugs museum. Ook na de voor Brugge en de heersende dynastie zeer moeilijke periode door de onverwachte dood van Maria van Bourgondië in 1482, bleef Mercatel raadsheer en diplomaat in dienst van Maximiliaan van Oostenrijk, van 1482 tot 1493 regent der Nederlanden, en daarna van Filips de Schone. Om hun politieke en economische belangen te verdedigen ondernam de abt heel wat tijdrovende en vermoeiende reizen. Hij werd door Maximiliaan beloond met een bisschopstitel. De bisschop van Doornik wijdde hem op 8 augustus 1487 te Brugge tot hulpbisschop van Rhodus in Cilizia. (10) Ook in zijn functie als abt heeft Rafaël de Mercatel heel wat gereisd. Hij had dus aan den lijve ondervonden hoe vermoeiend en vol van wederwaardigheden dienstreizen konden zijn. Toeval of niet, in zijn collectie is het enige volledige exemplaar van de 'Brugse Wegwijzer' (*'Distanciae locorum mundi'*) in kopie bewaard. Deze routeplanner van een dozijn bladzijden uit het eind van de veertiende eeuw vermeldt op het einde van reisroutes tussen havens en steden in Europa, het Nabije Oosten en Noord-Afrika, telkens de totale afstand vanuit Brugge. (11)

Hoewel Brugge op het einde van de vijftiende eeuw niet meer het internationale handelscentrum was van weleer, bleef het een fascinerende, internationale stad, waar Mercatel als kunstliefhebber graag vertoefde.

Afb. 3. De graanstapel was in de middeleeuwen een machtig wapen in de handen van de stad Gent. Pijnders (zakkendragers) dragen het graan, dat via Schelde en Leie werd aangevoerd, de versterkte stad binnen. De klerk van de toezichhouder noteert keurig alle leveringen die in de stapelhuizen werden opgeslagen. Miniatuur in *Biblia figurata*, overgenomen uit *Gent stad van alle tijden*, 2010, p. 61.

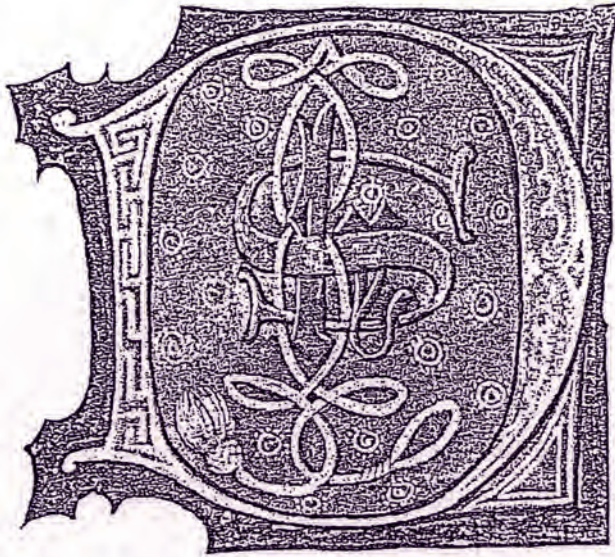
Afb. 4. Graan wordt via een grote trechter over zakken gelijk verdeeld. Miniaturen in de *Biblia figurata*, gemaakt op bestelling van abt Mercatel (eind 15de eeuw) en nu eigendom van het Gentse Sint-Baafskapittel. Enkele van de opgesomde kenmerken van de Gent-Brugse verlichtingsschool komen in deze miniaturen goed tot uiting.

Na de val van Constantinopel (1453) maakten belangrijke kunstenaars als Titiaan, Albrecht Dürer, Giovanni Bellini en Hans Memling kennis met Turkse schilderijen, tekeningen, wapenuitrustingen, beelden, tapijten, miniaturen enz. Er kwam uitwisseling tot stand en er groeide wederzijdse beïnvloeding tussen oosterse en westerse artiesten, niet in het minst in Brugge. In 1489 schilderde Hans Memling het beroemde ‘Schrijn van Sinte Ursula’ voor het Sint-Janshospitaal te Brugge, waar het nog steeds te bewonderen valt, iets wat Mercatel ons zeker heeft voorgedaan. De abt-mecenas liet de Brugse beeldhouwer Jan Vijfmolen vanaf 1501 alvast zijn graftombe klaarmaken in de Baafse abdijkerk. Zij zou met zijn beeltenis in een nisgewelf worden geplaatst, dat werd gedragen door twee zuilen waarvan de voet op een leeuw rustte. (12)

Verdere opbouw van zijn handschriftenverzameling

Het is evident dat de Baafse abt, wanneer hij in zijn ‘paleis’ in Brugge verbleef, heel wat tijd investeerde in het uitbreiden van zijn handschriftenverzameling. Hij deed dat natuurlijk ook wanneer hij in zijn abdij in Gent vertoefde. Toen de school van Willem Vrelant en co in Brugge over haar hoogtepunt was, diende zich tussen ca. 1475 en 1550 een laatste hoogtepunt aan in de miniatuurkunst: de zogenaamde Gent-Brugse stijl. Beide steden vormden toen een internationaal centrum van originele, westerse miniaturen, de laatste vernieuwing in het genre. Deze kunst kenmerkt zich door haar vertelkracht, de weergave van de derde dimensie, landschappen die de sfeer der seizoenen oproepen en de decoratieve rijkdom in de tekstmarge op een grond van goudverf (afb. 3 en 4). Sommige boekverluchters gingen trouwens van de ene stad naar de andere. Zo trok de Gentenaar Jan van den Moere in 1485 naar Brugge. Alexander Bening, ook schilder, was tussen 1487 en 1518 afwisselend in Brugge en Gent werkzaam. Zijn zoon Simon, de laatste grote vertegenwoordiger van de stijl, vestigde zich als geboren Gentenaar definitief in Brugge in het jaar dat Mercatel er overleed. Hun ateliers en deze van hun ambachtsbroeders kregen veel bestellingen te verwerken, ook uit het buitenland. De bibliofiele abt kon zijn vele opdrachten nu zowel in Brugge als in Gent doen uitvoeren. (13)

Ook na 1478 bleef hij hierbij twee sporen volgen, zowel inhoudelijk als vormelijk. Vooreerst het spoor van de Bourgondische bibliofilie, die vooral door zijn vader Filips de Goede tot een onbetwist hoogtepunt was gebracht. Maar ook dat van het (Italiaanse) humanisme, dat hij al had gevolgd als jonge abt van Oudenburg. Bijna alle handschriften werden op bestelling in Gent of Brugge in het Latijn geschreven/gekopieerd. Vaak waren het kopieën van al gedrukte boeken. Ze werden meestal met veel miniaturen verlucht. In de be-

Afb. 5. In de handschriften van de abt treft men bij herhaling het monogram L. Y. S. (S. L. Y. ?), waarbij de S over de andere karakters geschreven staat. De betekenis ervan blijft onzeker en omstreden. UGent bibliotheek, hs. 68, fol. 351r.

gingfase leken gedrukte boeken trouwens als twee druppels water op handgeschreven boeken. Sommige zijn ware prentenboeken, zoals de geïllustreerde evangeliëverhalen en enkele boeken uit het Oude Testament. Mercatel had het ambitieuze plan om op die manier de hele Bijbel te laten illustreren, maar dat ging blijkbaar zelfs de financiële mogelijkheden van de rijke abt te boven. De talentvolle miniaturisten lieten zich immers goed betalen, zeker de grote namen, die toen echte vedetten waren. De prijzen voor de steeds groter wordende miniaturen stegen in de vijftiende eeuw ook door de alsmaar toenemende vraag. (14)

In de bewaarde handschriften van Mercatel kan men niet zelden gemeenschappelijke kenmerken terugvinden, bijvoorbeeld het veelvuldig gebruik van opschriften bij de vele miniaturen. Het zijn soms vrij lange tekstfragmenten op banderollen (typisch Bourgondisch) ter verduidelijking van de iconografie. Het vrij doffe koloriet is eveneens kenmerkend. Verscheidene scènes uit één evangelie worden vaak gegroepeerd. Aan het begin dragen zij vaak zijn wapenschild en ze zijn ook dikwijls voorzien van het monogram van de abt, bijvoorbeeld in een initiaal (afb. 5). Deze kenmerken zijn goed vertegenwoor-

digd in een handschrift met evangeliacommentaren (UB Gent, ms. 11) en in de *Historie biblie figurate* (Gent, Sint-Baafskapittel, ms. 10), allebei eind vijftiende eeuw. (15)

Mercatel was megalomaan en praalziek, maar in tegenstelling tot andere bibliofiele tijdgenoten had hij ook een intense belangstelling voor de inhoud van zijn boeken. In zijn collectie trof men zeldzame Latijnse en in het Latijn vertaalde Griekse auteurs als Plutarchus, Aesopos, Herodotus en Philostratus. Als enige in Vlaanderen bezat hij de werken van een beroemde tijdgenoot: de Florentijnse filosoof, latinist en graecist Marsilio Ficino (1433-1499). Voorts ging de interesse van de abt uit naar geschiedenis en aardrijkskunde, sterrenkunde en astrologie, geneeskunde, mythologie en zeker ook muziek (afb. 6). Hij onderhield contact met de muzikant-componist Aliamus de Groote (+ 1501), die als tussenpersoon fungeerde bij de aankoop van bepaalde boeken. De Groote was onder andere zangmeester van de kapittelkerk Sint-Donaas in Brugge. De Baafse abt had ook contacten met nog andere ervaren musici als Jacob Obrecht en de al genoemde Jan van der Veren. Zijn veelzijdige interesse is typisch voor de humanisten. Typisch humanistische handschriften uit zijn collectie zijn bijvoorbeeld de *Opera* van de filosoof Pico della Mirandola (1463-1494), *De Triplici Vita* van diens collega Ficino, een *Liber* van Lorenzo Valla en een handschrift van Plutarchus. Deze en enkele eerder vermelde handschriften hebben bijgedragen tot de verspreiding van het humanistische schrift en dito gedachtengoed in Brugge, Gent en de Nederlanden. Het is boeiend om de (humanistische) teksten en belangstelling van Mercatel te vergelijken met deze van de cisterciënzerabt Johannes Crabbe. (16) Liturgie, theologie, canoniek recht en devotieliteratuur waren maar zwak vertegenwoordigd in zijn verzameling. De abt was dan ook geen toonbeeld van een devote en vooral in religie geïnteresseerde monnik. (17)

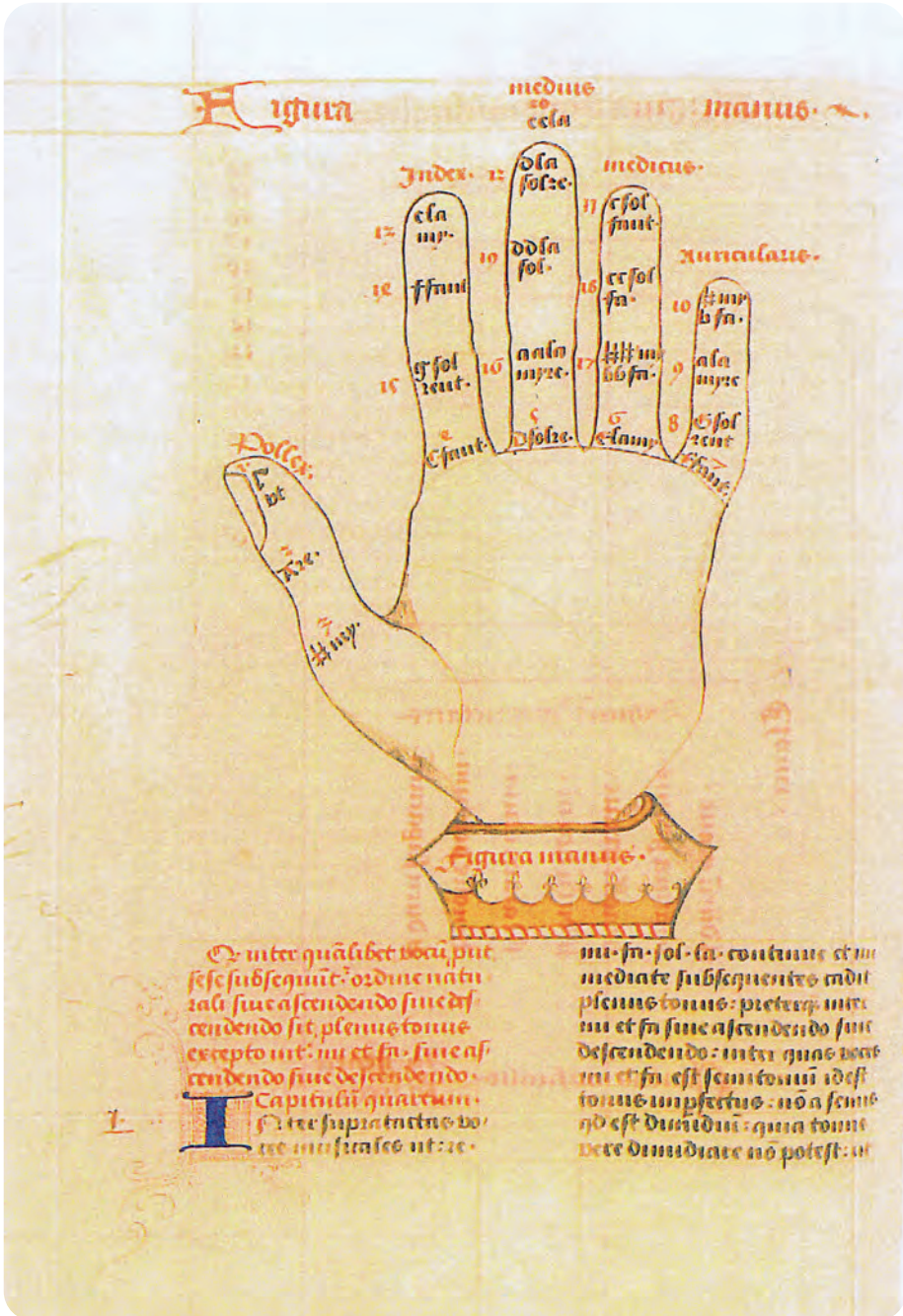
Rafaël de Mercatel besteedde ook veel aandacht aan de stevigheid en de versiering van zijn boekbanden. Al zijn (grote) boeken hebben of hadden oorspronkelijk een band van leder, meestal blind gestempeld, over zwarte houten borden. Het leder zelf is (was) daarbij nog eens overtrokken met een kostbare stof, vaak gekleurd fluweel of zijde. De banden zijn (waren) verder afgewerkt met versierde koperen hoek- en randstukken en dito doppen, twee sluitriemen en een vergulde snede. Hij liet de banden en versiersels meestal vervaardigen in Brugge, dat in de tweede helft van de vijftiende eeuw het grote centrum was van luxe boekproductie en boekhandel. (18) De boekbinder Antonius van Gavere was in zijn geboortestad Brugge actief van 1459 tot 1505. (19)

Besluit

Rafaël de Mercatel was meer thuis in en vergroeid met Brugge dan met Gent, waar hij toch bijna dertig jaar abt was van de Sint-Baafsabdij. Vooral na 1500 delegeerde hij veel van zijn abtsfuncties aan andere kloosterofficianten om bijna permanent in zijn geboortestad te kunnen vertoeven. Als geboren Bruggeling uit niet-Brugse zeer rijke ouders, had hij een deel van zijn jeugd en zijn leven als jongeman omwille van zijn privéopleiding en studie elders doorgebracht, onder andere in Parijs. Maar in de Zwinstad lagen zijn sociaal-culturele en economische roots: enerzijds het kosmopolitische milieu van Italiaanse kooplui, anderzijds het elitaire Bourgondische hofcircuit. Met beide kringen was hij door familiebanden nauw verbonden.

De jonge Rafaël kreeg de liefde voor het verluchte boek, een familietraditie, met de papepel ingegeven. Zijn natuurlijke vader, Filips de Goede, was de grootste en rijkste bibliofiel van zijn tijd. Tijdens zijn universitaire opleiding in Parijs werd zijn passie voor handschriften verder gestimuleerd. Door zijn benoeming in 1463 tot abt van de Sint-Pietersabdij van Oudenburg, niet ver van Brugge, een centrum van boekproductie en boekhandel, kreeg hij voor het eerst de mogelijkheid zich volop op zijn grote passie toe te leggen. Zijn interesse voor het humanisme kan al zijn gewekt onder abt Conrault I van de Gentse Sint-Pietersabdij, waar hij tot 1463 monnik was. In die periode kan de Parijse universiteit met haar Italiaanse medestudenten een stimulerende rol hebben gespeeld. Hetzelfde gold voor zijn (familie)contacten in Brugge, waar bovendien al vroeg een (pre)humanistische kern actief was.

In het ‘Venetië van het Noorden’ onderhield hij hechte banden met zijn invloedrijke Italiaanse koopmansfamilie. De prelaat bouwde er aan een wijdvertaakt netwerk binnen de Brugse magistraat, de hoge geestelijkheid, de kapittels en rijke adellijke families. Er waren ook sterke banden met de Bourgondische machthebbers, voor wie hij religieuze en (buitenlandse) diplomatieke opdrachten uitvoerde. De abt genoot van zijn geliefde metropool als centrum van intens en internationaal intellectueel leven en was, samen met andere meestal universitair geschoolde geestelijken en leken, lid van een (pre)humanistische kring. Hij trof er ook andere (Bourgondische) bibliofielen en vond er bekwame kopiïsten om zijn handschriften naar wens op perkament over te brengen. Bovendien werkten er miniaturisten uit Brugge, later ook Gentse topateliers, die deze geliefde handschriften op professionele wijze konden verluchten. Andere ervaren ambachtslieden voorzagen zijn handschriften van een stevige en luxueuze, ‘Bourgondische’ band, om hun leven te verlengen.

Afb. 6. De zogenaamde Guidonische hand (notenwijzer) in een compilatiehandschrift van muziektheoretische traktaten behorend tot de Mercatelcollectie. Eind 15de eeuw. UGent bibliotheek, hs. 70, fol. 108v.

De bewaarde handschriften getuigen van zijn brede (humanistische) belangstelling, gaande van geschiedenis tot muziek en van astrologie tot geneeskunde. Hoewel typisch kerkelijke literatuur zwakker vertegenwoordigd is, was zijn collectie stevig geworteld in de christelijke traditie, getuige zijn prachtig verluchte handschriften met illustraties van en commentaren op de Bijbel. Het gebruik van het humanistisch schrift was te Brugge in kringen van Italiaanse handelaars en bankiers uiteraard niet uitzonderlijk. Omdat abt Rafaël de Mercatel vaak in deze kringen vertoefde, heeft hij elementen uit dit schrift in zijn handschriften overgenomen. Maar omdat hij minstens zo schatplichtig was aan en beïnvloed door de Bourgondische traditie, is ook het schrift dat daar standaard was, in zijn codices ruim aanwezig. Zijn devies *'faire vivre longuement'* is voor ongeveer zestig banden een feit geworden. Omwille van hun inhoudelijke en vormelijke kwaliteiten worden ze nog altijd door binnen- en buitenlandse specialisten bestudeerd.

Dit intense leven in zijn geboortestad zou niet mogelijk geweest zijn zonder de twee stadswoningen waar de abt vaak lange(re) tijd verbleef. Het eerste huis in de buurt van de westelijke Smedenpoort was een initiatief van Mercatel zelf toen hij abt was van de Sint-Pietersabdij van Oudenburg. Het tweede *refugium* bij de Gentpoort was al opgestart door zijn voorganger, maar de nieuwe Baafse abt heeft het geheel naar eigen smaak uitgebreid en verbouwd tot een weelderig 'palazzo', waar hij het leven van een wereldlijke prins leidde. Dat deed hij ook in zijn Gentse abdij, waar hij bekend bleef als een belangrijke bouwheer en mecenas. Deze geldverslindende levenswijze, mede op de kap van de abdij, liet ernstige tijdgenoten verbaasd, ja soms verbijsterd achter, maar de benedictijnenorde, het bisdom Doornik en Rome traden helemaal niet op tegen deze aberraties en wantoestanden. Pas kritische denkers als Erasmus, Luther, More en vele andere *'oratores latini'* zouden oprecht streven naar een uitgezuiverde Kerk. Hun optreden zou echter leiden tot een tweede grote scheuring binnen het christendom.

Met dank aan Luc Devriese voor het nalezen van de eerste versie van deze bijdrage.

Referenties

De hier ingekort aangehaalde referenties kunnen aangevuld worden aan de hand van de noten bij deel 1.

1 J. H. C. BLOM en E. LAMBERTS (ed.), *Geschiedenis van de Nederlanden*, s.d., p. 94.

2 P. TRIO, *Ganda en Blandinium tijdens de late middeleeuwen*, p. 47.

- 3 A. VAN LOKEREN, *Histoire de l'abbaye de Saint-Bavon*, Gent, 1855, p. 156; K. G. Van Acker, 'Marcatellis', 1966, kol. 508; G. Berings en C. Van Simaey, 1988, p. 62; M. GYSELING, *Inventaris van het archief van Sint-Baafs en bisdom Gent tot eind 1801*, Deel 1, Brussel, 1997, p. 81-83; P. TRIO, *Ganda en Blandinium tijdens de late middeleeuwen*, p. 46-47; M. RYCKAERT, A. VANDEWALLE (ed.), *Brugge. De geschiedenis*, p. 80; A. Arnould, 'Oudenburg', p. 62.
- 4 H. LOWAGIE, *Met brieven an de wet. Stedelijk briefverkeer in het laatmiddeleeuwse graafschap Vlaanderen* (Verhandelingen MGOG, nr. 34), Gent, 2012, p. 129-132; M. C. LALEMAN (dir.), *Op weg door Gent. Historische routes in het stedelijk landschap*, Gent, 2012, p. 44.
- 5 C. D'HOOGHE, *Corbie in Brugge. Geschiedenis van een stadsbuurt van 1300 tot heden*, in: *Brugs Ommeland*, 31 (1991), p. 21.
- 6 M. RYCKAERT, *Brugge. Historische stedenatlas van België*, p. 175; H. Lowagie, 2012, p. 132.
- 7 C. D'HOOGHE, *Corbie in Brugge*, p. 22-26; N. GEIRNAERT, L. VANDAMME, 1996, p. 56-57 (met foto).
- 8 N. GEIRNAERT, 2001, p. 227-233.
- 9 K.G. VAN ACKER, 1966, kol. 507; C. D'HOOGHE, *Corbie in Brugge*, p. 27, noot (49); P. TRIO, *Ganda en Blandinium tijdens de late middeleeuwen*, p. 50.
- 10 K.G. VAN ACKER, *Marcatellis*, kol. 508; G. BERINGS, C. VAN SIMAEY, *L'abbaye de Saint-Bavon*, p. 62-63; N. Geirnaert en L. Vandamme, 1996, p. 44-54; P. Trio, *Ganda en Blandinium*, p. 48.
- 11 N. GEIRNAERT, *Universitas mercature*, in: A. VANDEWALLE (red.), *Hanzekooplui en Medicbankiers*, p. 161.
- 12 K. G. VAN ACKER, *Marcatellis*, kol. 510; *afbeeldingen met o.a. gedetailleerd de medaillons van het schrijn in: V. Vermeersch, Brugge. Duizend jaar kunst: van Karolingisch tot Neogotisch, 875-1875, Brugge, 1981, p. 180-181; N. Geirnaert en L. Vandamme, 1996, p. 46-59 (afbeelding van het schrijn p. 50).*
- 13 J. A. VAN HOUTTE, 1982, p. 273; N. GEIRNAERT, *Brugge en het Europese geestesleven*, p. 282-285; M. RYCKAERT, A. VANDEWALLE (ed.), *Brugge*, p. 103; D. EICHBERGER (ed.), *Dames met Klasse*, p. 259; *Vlaamse Miniaturen 1404-1482*, passim.
- 14 A. DEROLEZ, 1997, p. 159; *Vlaamse Miniaturen 1404-1482*, passim.
- 15 K. G. VAN ACKER, *De Handschriften der vroegere Sint-Baafslibrije thans nog bewaard in de bibliotheek van de Sint-Baafskathedraal in Gent*, in: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, N.R., XIV (1960)*, p. 63-86.
- 16 Zie hiervoor: N. GEIRNAERT, 2001, p. 204-209, 237.
- 17 A. DEROLEZ, 1997, p. 159-160 (p. 159: een detail uit zijn Plutarchushandschrift); M. RYCKAERT, A. VANDEWALLE (ed.), *Brugge, p. 106-107; over de muzikale interesse van De Mercatel*, zie: B. BOUCKAERT (dir.), *De Sint-Baafskathedraal in Gent, van Middeleeuwen tot Barok*, Gent, 2000, p. 12-45.
- 18 N. GEIRNAERT; L. VANDAMME, 1996, p. 44-45; A. DEROLEZ, 1997, p. 159.
- 19 N. GEIRNAERT, 2001, p. 259, 369.